

**«ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ»
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ**

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ
2023**

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

**ԹԵՄԱ՝ Դեռահասների միջանձնային հարաբերություններում հույզերի դրսևորման
առանձնահատկությունները**

ԱՌԱՐԿԱ՝ Հայոց լեզու և գրականություն

ՀԵՂԻՆԱԿ՝ Անգին Գրիգորյան

ՔԱՂԱՔ՝ Երևան

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ՝ Երևանի թիվ 112 ավագ դպրոց

ԵՐԵՎԱՆ 2023

Բովանդակություն

Ներածություն.....	3
1. Դեռահասության տարիքի հոգեբանական առանձնահատկությունները և միջանձնային փոխհարաբերությունների զարգացումը.....	5
2. Հույզերի դրսևորումը դեռահասների միջանձնային հարաբերություններում...8	
Եզրակացություն.....	15
Գրականության ցանկ.....	17

Ներածություն

Դեռահասի անձի զարգացման հիմնախնդիրը ոչ միայն հոգեբանամանկավարժական այլև սոցիալական կառավարման հիմնախնդիր է: Այս տարիքում է առանձնացվում անձի զարգացման կարևորագույն ուղին՝ հաղթահարելով ներքին և արտաքին բազմաթիվ կոնֆլիկտներ, տարաբնույթ և տարաբովանդակ հույզեր ու զգացմունքներ: Վերջիններս անմիջականորեն իրենց արտացոլումն են գտնում շփման ու հաղորդակցման, միջանձնային փոխհարաբերությունների ստեղծման ու զարգացման գործընթացում: Գրեթե բոլոր դեռահասներին բնորոշ են վարքային ու հուզական շեղումները, հուզականության բարձր մակարդակը, որոնք հաճախ արտահայտվում են կոնֆլիկտների և ապակառուցողական միջանձնային փոխհարաբերությունների տեսքով: Դեռահասության տարիքում ձևավորվող հիմնական միջանձնային հարաբերությունները կարելի է դիտարկել առնվազն երկու տեսանկյունից. հարաբերություններ ծնողների հետ և հարաբերություններ հասակակիցների հետ: Մեր աշխատանքի համար հետաքրքրություն է ներկայացնում դեռահասների հույզերի և միջանձնային հարաբերությունների կապն ու դրսևորման ձևերը: Դեռահասության տարիքի հետ կապված թեմաները հուզում են գրեթե բոլորին քանի որ այս տարիքում են առաջանում կոնֆլիկտային իրավիճակներ կապված դեռահաս երեխայի և ընտանքի ավագ անդամների միջև: Թեման **արդիական է** այնքան, որ դեռահասության տարիքը անընդհատ զարգացում է ապրում և այս խմբի հուզական ոլորտը տարեցտարի փոփոխության է ենթարկվում, ուստի դրան համընթաց անհրաժեշտություն է առաջանում փոխել դրա զարգացմանն ուղղված մոտեցումները:

Հետազոտության նպատակն է՝ ուսումնասիրել դեռահասի հույզերի դրսևորումն առանձնահատկությունները:

Աշխատանքի **խնդիրներն** են՝

1. ուսումնասիրել թեմայի վերաբերյալ առկա տեսական մոտեցումները
2. վերլուծել հույզերի դերը դեռահասի վաքի դրսևորման գործընթացում
3. ուսումնասիրել հույզերի ազդեցությունը դեռահասի միջանձնային փոխհարաբերությունների զարգացման գործընթացում

Հետազոտության **տեսամեթոդական հիմք են հանդիսացել** Յու.Ֆրոլովի դեռահասի հոգեբանության, Է.Էրիկսոնի, Ս. Խուդոյանի անձի տարիքային ճգնաժամերի տեսությունները, Լ. Օբուխովայի, Կ. Պոլիվանովայի դեռահասության ճգնաժամերի, Ռ. Քեմփբելի հույզերի հոգեֆիզիոլոգիական դրսևորումների, Ա. Նալչաջյանի, Վ. Դրագունովի միջանձնային փոխհարաներությունների տեսությունները:

Աշխատանքի **տեսական նշանակությունը** կայանում է նրանում, որ տեսական գիտական գրականության վերլուծությունները եւ լուսաբանումները հնարավորություն կնձեռեն զարգացնել ու նոր լույսի ներքո մեկնաբանել դեռահասության տարիքային շրջափուլին բնորոշ առկա հիմնախնդիրները:

Ղեռահասության տարիքի հոգեբանական առանձնահատկությունները և միջանձնային փոխհարաբերությունների զարգացումը

Անցումը դեպի ղեռահասություն բնութագրվում է որակական նոր հատկանիշների առաջացմամբ, որոնք հասկացվում են որպես ինքնագիտակցության նոր մակարդակի՝ «Ես-հայեցակարգի» ձևավորում, որի բնորոշ հատկանիշը չափահասության զգացումն է [10, էջ 54-60]:

Լ.Ս. Վիգոտսկին կարողացավ առավել հստակ սահմանել նորագոյացությունը. սա այս փոփոխությունների ընդհանրացված արդյունքն է, համապատասխան ժամանակահատվածում երեխայի ողջ մտավոր զարգացումը, որը դառնում է հաջորդ տարիքի երեխայի հոգեկան պրոցեսների և անհատականության ձևավորման ելակետ [1, էջ 1008]:

Նորագոյացությունները բնութագրվում են երեխայի անձնական զարգացման վրա ազդող պայմանների խորը փոփոխություններով, որոնք ամրագրված են հոգեբանական բնութագրերի տեսքով: Ամենից հաճախ դրանք վերաբերում են մարմնի ֆիզիոլոգիայի, ղեռահասների մոտ զարգացող հարաբերություններին մեծահասակների և հասակակիցների հետ, ճանաչողական գործընթացների զարգացման մակարդակին, ինտելեկտին և կարողություններին [5]:

Առաջին անգամ ղեռահասության հոգեբանական բնութագրերը նկարագրել է Ս.Հոլը, ով մատնանշել է ղեռահասի վարքագծի անհամապատասխանությունը (օրինակ՝ ինտենսիվ հաղորդակցությունը փոխարինվում է մեկուսացմամբ, ինքնավստահությունը վերածվում է անինքնավստահությանն այլն): Նա հոգեբանության մեջ մտցրեց ղեռահասության գաղափարը՝ որպես զարգացման ճգնաժամային շրջան [5, էջ 838-840]:

Չափահասության զգացումը ղեռահասության սկզբի հոգեբանական ախտանիշ է: Ըստ սահմանման, Դ.Բ. Էլկոնինը, հասունության զգացումը գիտակցության նոր ձևավորում է, որի միջոցով ղեռահասը համեմատում է իրեն ուրիշների (մեծահասակների կամ ընկերների) հետ, գտնում է ձուլման մոդելներ, կառուցում է իր հարաբերությունները այլ մարդկանց հետ և վերակառուցում է իր գործունեությունը:

Դեռահասության տարիքի անցումը, իհարկե, ներառում է կենսաբանական ասպեկտ: Սա սեռական հասունացման շրջանն է, որի ինտենսիվությունն ընդգծվում է հորմոնալ փոթորիկ հասկացությամբ: Ֆիզիկական, ֆիզիոլոգիական, հոգեբանական փոփոխությունները, սեռական ցանկության ի հայտ գալը չափազանց դժվարացնում են այս շրջանը, այդ թվում՝ ամեն առումով ամենաարագ աճող դեռահասի համար:

Ըստ հայրենի գիտնականների, դեռահասությունը բնութագրվում է այնպիսի հոգեբանական հատկանիշներով, ինչպիսիք են՝

1. Չափահասության զգացման առաջացումը և էմանսիպացիայի արձագանքը. Վ.Վ. Կովալևը նշել է, որ սա միտումն է դեպի չափահասություն, անկախություն, մեծահասակների խնամակալությունից ազատվելու ցանկություն, երեխաներին սեփական պատկանելության ժխտում: Դեռահասը ձգտում է ընդլայնել իր իրավունքները և սահմանափակել մեծահասակների իրավունքները իր անձի հետ կապված: Բողոքը և անհնազանդությունը այն միջոցներն են, որոնց միջոցով դեռահասը հասնում է մեծահասակների հետ նախկին հարաբերությունների փոփոխության [1, էջ 120-125]:
2. Արձագանքների խմբավորում հասակակիցների հետ Հաղորդակցությունը հասակակիցների հետ պատանեկության առաջատար գործունեությունն է, ուսուցման գործունեությունը հետին պլան է մղվում: Ըստ Ա.Է. Լիչկո, հավասարության և համագործակցության հիման վրա հասակակիցների խմբին միանալը այս տարիքի ամենակարևոր խնդիրն է: Ընկերների հետ մշտական շփումը դեռահասի մոտ առաջացնում է նրանց մեջ արժանի տեղ զբաղեցնելու ցանկություն և հանդիսանում է վարքի և գործունեության գերիշխող շարժառիթներից մեկը: Տղաները շփվում են խմբերով, նրանց ընկերությունը շատ զգացմունքային է, լի բազմաթիվ փորձառություններով [1, էջ 120-125]:
3. Հակառակ սեռի նկատմամբ հետաքրքրության առաջացումը Ա.Վ. Մատյուխինան ասել է, որ ֆիզիկական և սեռական զարգացումը դեռահասի մոտ առաջացնում է հետաքրքրություն մյուս սեռի նկատմամբ և միևնույն ժամանակ մեծացնում է ուշադրությունը արտաքին տեսքի նկատմամբ: Շատ զգացմունքային սեր-ընկերական հարաբերություններ են առաջանում:

Անպատասխան համակրանքը հաճախ դառնում է շատ ուժեղ զգացմունքների աղբյուր: Որոշ դեռահասների մոտ այս պահին տեղի է ունենում սեռական հարաբերությունների առաջին փորձը [1, էջ 120-125]:

4. Ինքնագիտակցության զարգացում Դեռահասի անհատականության ամենակարևոր հատկանիշը, ինչպես նշեց Լ.Ս. Վիգոտսկին, ռեֆլեքսիայի արագ զարգացումն է և դրա հիման վրա՝ ինքնագիտակցությունը: Հենց այս տարիքում է առաջանում անհատի կողմնորոշումը դեպի ինքնագնահատականը: Դեռահասի ձգտումների մակարդակը կախված է ինքնագնահատականի բնույթից: Ինքնագնահատականը առաջանում և ձևավորվում է միայն դեռահասի՝ այլ մարդկանց հետ շփման գործընթացում: Ըստ Մ.Վ.Գամեզոնի «Եթե գնահատումը համարժեք է, ապա ձևավորվում է համարժեք ինքնագնահատական, բայց եթե դեռահասը թերագնահատված կամ գերագնահատված է, ապա ձևավորվում է ոչ ադեկվատ ինքնագնահատական» [10, էջ 54-60]:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարելի է ասել, որ դեռահասը հասկանում է, որ այլևս երեխա չէ՝ նկատելով ֆիզիկական և սեռական զարգացման ուժեղ փոփոխություններ, զգալով ընտանիքում և դպրոցում սոցիալապես ակտիվություն ցուցաբերելու հնարավորություն [8]:

Դրագունովան նշում է, որ դեռահասի հատուկ սոցիալական գործունեությունը ենթադրում է մեծահասակների աշխարհում գոյություն ունեցող արժեքների, նորմերի և վարքագծի ավելի մեծ ընկալունակություն: Դեռահասը փորձում է ընդօրինակման միջոցով միանալ մեծերի կյանքին: Նախ՝ նա ընդունում է այն, ինչ իրեն ավելի մատչելի է՝ արտաքինն ու պահվածքը [1, էջ 120-125]:

Կարելի է եզրակացնել, որ դեռահասի համար արագ փոփոխվող նոր իրավիճակում նա հաճախ կորցնում է իր կողմնորոշումը, երբ դժվարություններին բախվում է, դեռահասը ուժեղ հակազդեցության զգացում ունի, դեռահասները հակված են արտահայտել իրենց զգացմունքները բռնությամբ, երբ հաշվի են առնում. դեռահասի մտավոր կարգավիճակը, կոնֆլիկտը հակված է ուշադրություն գրավելու և զարգացման իրավիճակների լարվածությունը: Այս ամենը դեռահասության

դժվարությունների նախապայմանն է: Խոսքը այն դժվարությունների մասին է, որոնք ստիպում են հասարակությանը ստեղծել տարբեր ծառայություններ այս դժվարությունների դեմ պայքարելու համար: Խոսքը շեղված վարքագծի (девиантном) մասին է [2, էջ 189-194]:

Հույզերի դրսևորումը դեռահասների միջանձնային հարաբերություններում

Դեռահասությունը մանկության բոլոր տարիքներից ամենադժվարն է, որը անհատականության ձևավորման շրջան է: Այս շրջանի ամենակարևոր տարբերակիչ առանձնահատկությունները դեռահասի ինքնաճանաչման ոլորտում տեղի ունեցող հիմնարար փոփոխություններն են, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն նրա անհատականության հետագա զարգացման և ձևավորման համար:

Այս ժամանակահատվածում դեռահասի անհատականությունը բնութագրվում է Սրանք են զգայունության և գրգռվածության բարձրացում, անհավասարակշռություն, դյուրագրգռություն, ամաչկոտության համադրություն, կաշկանդվածության և թուլության հետ, անկախության ցանկություն, իշխանությունների ազդեցությունից ազատագրում, անկախության անցում, հոգեկանի անհատականացում և միևնույն ժամանակ նրա անհատական բնույթի անբավարարությունը որոշ հատկանիշներով, որոնք զգալիորեն տարբերում են նրան մեծահասակներից [3]:

Դեռահասությունը զգայուն շրջան է անհատի հուզական ոլորտի զարգացման համար: Այստեղ առաջին պլան են մղվում դեռահասի հույզերն ու զգացմունքները: Պատանեկության մասին խոսում են որպես հուզականության բարձրացման շրջան, որն արտահայտվում է մեղմ գրգռվածությամբ, կրքով, տրամադրության հաճախակի փոփոխություններով և այլն: Այս փուլում երեխան, այսպես ասած, մանկությունից անցնում է նոր վիճակի: Հայտնի է, որ «մեծահասակների» կյանքն ավելի բարդ է, քան երեխաների կյանքը, և ոչ բոլոր մեծերն են դրանում հարմարավետ զգում: Մինչդեռ դեռահասը համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածում պետք է տիրապետի այս ոլորտին իր ողջ բարդությամբ: Հետևաբար, դեռահասը երբեմն դառնում է խոցելի, էմոցիոնալ անկայուն, ցուցաբերում է անապահովության զգացում, անհանգստություն, ապահովության զգացումի բացակայություն, ապահովվածություն: Հաճախ այս ամենը

հանգեցնում է հուզական ոլորտի զարգացման խախտման: Հուզական ոլորտի զարգացման թերությունը, որն ակնհայտորեն դրսևորվում է դեռահասության շրջանում, զգացմունքների մակերեսայնությունն է, դրանց արագ մարումը, ինչպես նաև հուզական կյանքի աղքատությունը: Դեռահասների համար էական թերություն է նաև զգացմունքների միակողմանի կողմնորոշումը դեպի օբյեկտիվ աշխարհ՝ ի վնաս մարդկային հարաբերությունների ոլորտ նրանց կողմնորոշման [4]:

Զգացմունքային ոլորտում արատները շատ կարևոր են մարդու համար, քանի որ հույզերի մեխանիզմը անհրաժեշտ է մարդու վարքի և գործունեության կարգավորման համար, և որքան լավ է գործում այդ մեխանիզմը, այնքան կայուն է մարդու մտավոր գործունեությունը, այնքան ավելի ներդաշնակ է նրա վարքը: Պատահական չէ, որ, օրինակ, հուզականորեն չզարգացած, անբարյացակամ ծնողների երեխաները կարող են զարգանալ հոգեկան խանգարումներով, ընդ որում, այդ խանգարումները ազդում են ոչ միայն հուզական ոլորտի վրա, այլև առավել անմիջականորեն ազդում դեռահասների վարքագծի ողջ գծի վրա, նրանց պահվածքը, նրանց հարաբերությունները այլ մարդկանց հետ: Նման դեռահասների պահվածքը իմպուլսիվ է, նրանք հաճախ ունենում են ներքին ինքնավստահություն, որն իր հերթին առաջացնում է կա՛մ վարքի անորոշություն, կա՛մ, ընդհակառակը, ագրեսիվություն, կոշտություն և մանր պահանջներ, որոնք ուրիշները բավականաչափ չեն հասկանում: Շատ հաճախ այս դեռահասները ընկերներ չունեն [5]:

Դեռահասի հուզական ոլորտի լարված վիճակը սրվում է նրանով, որ սկզբունքորեն այս ընթացքում այս ոլորտի զգալի զարգացում է նկատվում, և եթե դրա հիմքերը լիովին ներդաշնակ չեն, ապա նրա հետագա զարգացումը բացահայտում է նոր արատներ: Աճում է այն երևույթների շրջանակը, որոնց նկատմամբ դեռահասները անտարբեր չեն, մեծանում է հետաքրքրությունների շրջանակը, և այս ֆոնին ավելի հստակ դրսևորվում են նաև հուզական ոլորտի զարգացման թերությունները: Դեռահասության տարիքում երեխան շատ ընկալունակ է, ցավագին է արձագանքում իրեն ուղղված ցանկացած դիտողության, հեշտությամբ կարող է պայթել: Հատկապես հաճախ նման ռեակցիան առաջանում է հոգնածության վիճակում: Ինչպես նշում են փորձագետները, դեռահասների աֆեկտները, ի տարբերություն կրտսեր

դպրոցականների աֆեկտների, ավելի ուժեղ և բուռն են [7]:

Հաճախ դեռահասի զգացմունքները հակասական են լինում: Դեռահասը կարող է լինել և՛ ուշադիր, և՛ կոպիտ, ունենալ ինքնագնահատականի բարձր զգացում և միևնույն ժամանակ լաց լինել անարժան վրդովմունքից՝ մոռանալով իր արժանապատվության մասին: Ուստի շատ կարևոր է, որ այդ հակասությունները լուծվեն հոգուտ դրական, սոցիալապես նշանակալի զգացմունքների: Դեռահասի համար դասավանդելը հիմնական գործունեությունն է: Իսկ թե ինչպես է դեռահասը սովորում, մեծապես կախված է նրա հուզական զարգացումից, որպես քաղաքացի ձևավորվելուց: Դեռահասի հուզական բարեկեցությունը մեծապես կախված է մեծահասակների կողմից նրա կրթական գործունեության գնահատականից: Դեռահասի համար շատ կարևոր է գիտակցել, ըմբռնել գիտելիքի կենսական նշանակությունը և, առաջին հերթին, նրանց նշանակությունը անձի զարգացման համար: Դա պայմանավորված է ժամանակակից դեռահասի ինքնագիտակցության աճով: Դեռահասի հուզական բարեկեցության համար շատ կարևոր է, որ գնահատումն ու ինքնագնահատականը համընկնեն: Միայն այս պայմանով նրանք կարող են հանդես գալ որպես նույն ուղղությամբ գործող և միմյանց ամրապնդող շարժառիթներ: Հակառակ դեպքում առաջանում է ներքին, երբեմն էլ արտաքին կոնֆլիկտ [9, էջ 22 - 26]:

Դեռահասության ցայտուն գծերից մեկը անձնական անկայունությունն է, որն արտահայտվում է տրամադրության հաճախակի տատանումներով, աֆեկտիվ «պայթուցիկությամբ», սա կապված է սեռական հասունացման գործընթացի, օրգանիզմում ֆիզիոլոգիական փոփոխությունների հետ: Սակայն պետք է նշել, որ դեռահասության շրջանում զգացմունքային ոլորտը ենթարկվում է էական փոփոխությունների: Հաստատվել է, որ տարիքի հետ երեխաները սկսում են ավելի լավ ճանաչել զգացմունքները, դեռահասության տարիքում «էմոցիոնալ» հասկացությունների սահմաններն ավելի պարզ են դառնում: Դեռահասների մոտ մեծանում է զգացմունքների բառապաշարի զգալի ընդլայնում և այն պարամետրերի քանակի աճ, որոնցով զգացմունքները տարբերվում են [9, էջ 22 - 26]:

Հետազոտողների կարծիքով՝ դեռահաս տղաների հուզական զարգացումը

տարբերվում է աղջիկների հուզական զարգացումից: Համարվում է, որ աղջիկներն ավելի էմոցիոնալ են և ավելի ինտենսիվ, քան տղաները տարբեր առիթներով, նրանք ավելի շատ սիրում են խոսել իրենց զգացմունքների մասին: Այնուամենայնիվ, նրանք ունեն տարբեր էմոցիոնալ արձագանքներ դժվար իրավիճակներին: Աղջիկները հաճախ «անհաջողություններ» են ունենում էմոցիոնալ ոլորտում՝ նրանց տրամադրությունը կտրուկ փոխվում է, արցունքներ են հայտնվում և այլն: Մյուս կողմից, տղաները ավելի շատ են արձագանքում՝ փոխելով իրենց վարքը, օրինակ՝ կարող են բռնկվել, կոպիտ լինել: Զգացմունքները, որպես այդպիսին, ամենից հաճախ խուսափում են ցույց տալ, բայց իրենց ավելի աղմկոտ են պահում, նրանց շատ արարքներ ուղեկցվում են անհարկի շարժումներով (նրանք չեն կարող տեղում նստել, ձեռքերում ինչ-որ բան պտտել և այլն): Նման բուռն արձագանքները փորձ են անհաջողությունների համար պատասխանատվությունն իրենից տեղափոխել շրջապատող հանգամանքներ կամ պարզապես «թեթևացնել» ներքին լարվածությունը ճիշերի և անհարկի շարժումների մեջ [11]:

Ըստ Լ.Ա. Ռեգուշի, տղաների մոտ հուզական անկայունության գագաթնակետը ընկնում է 11-13 տարեկանում, իսկ աղջիկների մոտ՝ 13-15 տարեկանում: Պարզվում է, որ 13 տարին երկուսի համար էլ էմոցիոնալ անկայունության գագաթնակետի տարիք է: Հենց այս տարիքում են դեռահասների և մեծահասակների միջև փոխգործակցության դժվարությունները: Այսպիսով, ուսուցիչները նշում են, որ կարգապահությունը ամենից հաճախ խախտվում է 7-րդ դասարանի աշակերտների կողմից, այսինքն. 13 տարեկանում: Շատ մեծահասակներ նկատում են նաև 13-ամյա պատանիների յուրօրինակ փառաբանության աճ. օրինակ՝ նրանց համար զվարճալի են այլ մարդկանց անհանգստությունները, թշնամաբար են տրամադրված տարեցների և հաշմանդամների նկատմամբ և այլն: Ըստ Վ.Գ. Կազանսկայա, դեռահասները հակված են խրված իրենց զգացմունքների վրա, ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական: Արդյունքում, դեռահասները, հատկապես աղջիկները, երբեմն բառացիորեն «լողանում են իրենց փորձառությունների մեջ» [7]:

Որպես ավագ պատանեկության ամենալուրջ խնդիրներից մեկը՝ մասնագետներն առանձնացնում են միայնությունը: «Դատարկություն»,

«մեկուսացում», «ձանձրույթ»՝ այսպես են նկարագրում այս վիճակը դեռահասները: Նրանք մենակության զգացում են ապրում մի շարք պատճառներով. ինչ-որ մեկի համար դժվար է հասկանալ, թե ինչպես վարվել ուրիշների հետ, ընդունելի է արդյոք այս կամ այն պահվածքը, ինչպես արձագանքել տարբեր իրավիճակներին. ինչ-որ մեկը թերագնահատված պատկերացում ունի սեփական անձի մասին և շատ ցավագին է արձագանքում իրեն ուղղված քննադատությանը: Վախենալով մերժվելուց՝ նման դեռահասները փորձում են չանել որևէ բան, որը կարող է ամաչեցնել իրենց: Արդյունքում՝ նման դեռահասները խուսափում են էմոցիոնալ շփումներից և մտերմությունից, որպեսզի ոչ ոք չկարողանա օգտվել դրանցից:

Հետազոտողների կարծիքով՝ դեռահաս տղաների հուզական զարգացումը տարբերվում է աղջիկների հուզական զարգացումից: Համարվում է, որ աղջիկներն ավելի էմոցիոնալ են և ավելի ինտենսիվ, քան տղաները տարբեր առիթներով, նրանք ավելի շատ սիրում են խոսել իրենց զգացմունքների մասին: Այնուամենայնիվ, նրանք ունեն տարբեր էմոցիոնալ արձագանքներ դժվար իրավիճակներին: Աղջիկները հաճախ «անհաջողություններ» են ունենում էմոցիոնալ ոլորտում՝ նրանց տրամադրությունը կտրուկ փոխվում է, արցունքներ են հայտնվում և այլն: Մյուս կողմից, տղաները ավելի շատ են արձագանքում՝ փոխելով իրենց վարքը, օրինակ՝ կարող են բռնկվել, կոպիտ լինել: Զգացմունքները, որպես այդպիսին, ամենից հաճախ խուսափում են ցույց տալ, բայց իրենց ավելի աղմկոտ են պահում, նրանց շատ արարքներ ուղեկցվում են անհարկի շարժումներով (նրանք չեն կարող տեղում նստել, ձեռքերում ինչ-որ բան պտտել և այլն): Նման բուռն արձագանքները փորձ են անհաջողությունների համար պատասխանատվությունն իրենից տեղափոխել շրջապատող հանգամանքներ կամ պարզապես «թեթևացնել» ներքին լարվածությունը ճիչերի և անհարկի շարժումների մեջ [6]:

Ըստ Լ.Ա. Ռեզուշի, տղաների մոտ հուզական անկայունության գագաթնակետը ընկնում է 11-13 տարեկանում, իսկ աղջիկների մոտ՝ 13-15 տարեկանում: Պարզվում է, որ 13 տարին երկուսի համար էլ էմոցիոնալ անկայունության գագաթնակետի տարիք է: Հենց այս տարիքում են դեռահասների և մեծահասակների միջև փոխգործակցության դժվարությունները: Այսպիսով, ուսուցիչները նշում են, որ կարգապահությունը

ամենից հաճախ խախտվում է 7-րդ դասարանի աշակերտների կողմից, այսինքն. 13 տարեկանում: Շատ մեծահասակներ նկատում են նաև 13-ամյա պատանիների յուրօրինակ փառաբանության աճ. օրինակ՝ նրանց համար զվարճալի են այլ մարդկանց անհանգստությունները, թշնամաբար են տրամադրված տարեցների և հաշմանդամների նկատմամբ և այլն: Ըստ Վ.Գ. Կազանսկայա, դեռահասները հակված են խրված իրենց զգացմունքների վրա, ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական: Արդյունքում, դեռահասները, հատկապես աղջիկները, երբեմն բառացիորեն «լողանում են իրենց փորձառությունների մեջ» [7]:

Ծնողների և հասակակիցների հետ հարաբերությունները դեռահասների համար խնդրահարույց փորձառությունների ամենակարևոր ոլորտներից են: Նման կենսական ոլորտները, ինչպիսիք են ժամանցը և դպրոցը, նույնպես նրանց անհանգստություն են պատճառում, թեև ավելի քիչ չափով: Իսկ սեփական անձի և հակառակ սեռի հետ կապված փորձառությունները սովորաբար իրենց կարևորությամբ զիջում են վերը նշված կյանքի ոլորտներին [9, էջ 22 - 26]:

Այս տարիքում մեծ նշանակություն ունի հասակակիցների հետ շփումը, որը դառնում է դեռահասի սուր կարիք և կապված է բազմաթիվ փորձառությունների հետ: Ընկերների հետ շփումը ոչ միայն նոր հետաքրքրությունների ի հայտ գալու, այլև վարքագծի նորմերի ձևավորման աղբյուր է: Դա պայմանավորված է նրանով, որ դեռահասների շրջանում կան որոշակի պահանջներ ընկերական հարաբերությունների համար՝ զգայունության, արձագանքելու, գաղտնիք պահելու, հասկանալու և կարեկցելու կարողության համար: Դեռահաս տարիքում լավ ընկերների կարիքը շատ շոշափելի է դառնում: Դեռահասները սկսում են դիմել իրենց հասակակիցներին՝ գտնելու այն, ինչ իրենց նախկինում ծնողներն էին տալիս իրենց: Նման շփումը հասակակիցների հետ նշանավորում է հուզական զարգացման նոր (միջանձնային) փուլ, որը բնութագրվում է դեռահասների հուզական կենտրոնացման ունակության առաջացմամբ, այսինքն. անջատում սեփական հուզական փորձից և զգացմունքների ընկալումից, մեկ այլ անձի հուզական վիճակից [9, էջ 22 - 26]:

Այնուամենայնիվ, դեռահասության շրջանում ընկերական

հարաբերությունները երբեմն հանգեցնում են կոնֆլիկտների, եթե դրանց մասնակիցները չեն բավարարում իրենց կարիքները: Դեռահասները, օրինակ, կարող են սխալ ընտրություն կատարել. ընկերների պահվածքը, ովքեր չեն բավարարում իրենց կարիքները, կարող է առաջացնել անհանգստություն և զայրույթ: Որքան ուժեղ և եսասեր լինեն այն զգացմունքները, որոնք ստիպում են դեռահասին փնտրել ինչ-որ մեկի բարեկամությունը, այնքան ավելի հավանական է, որ նման հարաբերությունները կլինեն լարված և «պայթուցիկ»: Եվ, երբ անհավասարակշիռ, սոցիալապես անհաս դեռահասների ցանկությունները չեն բավարարվում, պատասխանը հույզերի բուռն պոռթկում է, որը կարող է հանգեցնել հարաբերությունների ժամանակավոր կամ վերջնական խզման [7]:

Քանի դեռահասները մեծանում են, նրանց հարաբերությունները ընկերների հետ դառնում են ավելի բաց, և աղջիկների միջև ավելի սերտ էմոցիոնալ շփում կա, քան տղաների միջև: Դեռահասի անհատականության ձևավորման համար անբարենպաստ պայմաններում (դժվար ընտանեկան իրավիճակ, ծնողների հետ կոնֆլիկտներ, ընկերների հետ անբավարար հարաբերություններ, բարձր ինքնագնահատական, դպրոցում ուսումնական գործընթացի թերություններ և այլն) նկատվում է սոցիալական զգացմունքների աճ: Ավելին, կարևոր կետը, որը առաջացնում է վրդովմունքի, զայրույթի տեսք, որը կարող է արտահայտվել ագրեսիվ հուզական ռեակցիայի մեջ, ամենից հաճախ մեծահասակների անտեսումն է դեռահասին, նրա խնդրանքներին, ձգտումներին, նրա ողջ անհատականությանը [7]:

Այսպիսով, դեռահասի անհատականությունը հասկանալու համար կարևոր է պատկերացում ունենալ ոչ միայն նրա մտքերի, այլև հույզերի և զգացմունքների մասին: Միայն պատկերացում ունենալով երեխայի հուզական փորձի մասին՝ կարելի է որոշակիորեն վստահորեն խոսել այն մասին, թե ինչպիսին է նա: Զգացմունքային ռեակցիաներում դրսևորվում են երեխայի արժեքներն ու նպատակները: Դրանք արտացոլում են աշխարհի և իրենց մասին սոցիալապես ձեռք բերված պատկերացումները: Հետևաբար, դեռահասների մոտ հույզերի ըմբռնումը և դրանց զարգացման մեխանիզմների գիտակցումը մնում է սոցիալական դաստիարակի հիմնական խնդիրներից մեկը մեր սոցիալական կյանքի նոր պայմաններում:

Եզրակացություն

Մասնագիտական գրականության տեսական վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս եզրակացնելու, որ՝

- Դեռահասության տարիքում հուզական ոլորտի զարգացման մեջ կարևոր նշանակություն ունի հոգեբանական զարգացման ուղիները: Դեռահասության շրջանում նկատվում է երեխայի հուզական ոլորտի ինտենսիվ զարգացում կրթական և ոչ կրթական գործունեության մեջ: Առաջին պլան են մղվում զգացմունքներն ու հույզերը: Դեռահասը դառնում է էմոցիոնալ անկայուն, խոցելի: Դրանից խուսափելու համար պարզապես անհրաժեշտ է, որ հուզական ոլորտի զարգացումը ճիշտ ընթանա:
- Անցումը դեպի դեռահասություն բնութագրվում է որակական նոր հատկանիշների առաջացմամբ, որոնք հասկացվում են որպես ինքնագիտակցության նոր մակարդակի՝ «Ես-հայեցակարգի» ձևավորում, որի բնորոշ հատկանիշը չափահասության զգացումն է:
- Կարելի է եզրակացնել, որ դեռահասի համար արագ փոփոխվող նոր իրավիճակում նա հաճախ կորցնում է իր կողմնորոշումը, երբ դժվարություններին բախվում է, դեռահասը ուժեղ հակազդեցության զգացում ունի, դեռահասները հակված են արտահայտել իրենց զգացմունքները բռնությամբ, երբ հաշվի են առնում. դեռահասի մտավոր կարգավիճակը, կոնֆլիկտը հակված է ուշադրություն գրավելու և զարգացման իրավիճակների լարվածությունը: Այս ամենը դեռահասության դժվարությունների նախապայմանն է: Խոսքը այն դժվարությունների մասին է, որոնք ստիպում են հասարակությանը ստեղծել տարբեր ծառայություններ այս դժվարությունների դեմ պայքարելու համար: Խոսքը շեղված վարքագծի (девиантном) մասին է:
- Դեռահասի անհատականությունը հասկանալու համար կարևոր է պատկերացում ունենալ ոչ միայն նրա մտքերի, այլև հույզերի և զգացմունքների մասին: Միայն պատկերացում ունենալով երեխայի հուզական փորձի մասին՝ կարելի է որոշակիորեն վստահորեն խոսել այն մասին, թե ինչպիսին է նա: Զգացմունքային ռեակցիաներում դրսևորվում են երեխայի արժեքներն ու նպատակները: Դրանք արտացոլում են աշխարհի և իրենց մասին սոցիալապես

ձեռք բերված պատկերացումները: Հետևաբար, դեռահասների մոտ հույզերի ըմբռնումը և դրանց զարգացման մեխանիզմների գիտակցումը փնտում է սոցիալական դաստիարակի հիմնական խնդիրներից մեկը մեր սոցիալական կյանքի նոր պայմաններում:

- Այս տարիքում մեծ նշանակություն ունի հասակակիցների հետ շփումը, որը դառնում է դեռահասի սուր կարիք և կապված է բազմաթիվ փորձառությունների հետ: Ընկերների հետ շփումը ոչ միայն նոր հետաքրքրությունների ի հայտ գալու, այլև վարքագծի նորմերի ձևավորման աղբյուր է: Դա պայմանավորված է նրանով, որ դեռահասների շրջանում կան որոշակի պահանջներ ընկերական հարաբերությունների համար՝ զգայունության, արձագանքելու, գաղտնիք պահելու, հասկանալու և կարեկցելու կարողության համար: Նման շփումը հասակակիցների հետ նշանավորում է հուզական զարգացման նոր (միջանձնային) փուլ, որը բնութագրվում է դեռահասների հուզական կենտրոնացման ունակության առաջացմամբ, այսինքն՝ անջատում սեփական հուզական փորձից և զգացմունքների ընկալումից, մեկ այլ անձի հուզական վիճակից

Գրականության ցանկ

1. Выготский, Л.С. Психология детского возраста (1930) Л.С.Выготский. - М.: Эксмо-пресс, 2000. - 1008 с.
2. Змановская Е. В. Структурно-динамическая концепция девиантного поведения // Вестн. Томского гос. пед. ун-та. 2013. Вып. 5 (133). С. 189-194.
3. Ильин Е. И. Эмоции и чувства. 2-е изд.- СПб.: Питер, 2013,- 782 с.
4. Казанская В.Г. Подросток и трудности взросления. - СПб.. 2006.
5. Комкова Е. И.. Ярославский педагогический вестник .Социальная активность детей с разными уровнями мышления.- 2011 - № 3 - Том II-248с.
6. Колодич, Е.Н. Коррекция эмоциональных нарушений у детей и подростков. - Минск, 1999.
7. Лафренье П. Эмоциональное развитие детей и подростков. - М., 2004.
8. Малков В.Д. Криминология/ В.Д.Малков. - М.: ЮСТИЦИНФОРМ, - 2011, - 544 с.
9. Оразалиева А. Особенности эмоционального развития детей подросткового возраста, методы их изучения//Воспитание школьников. - 2012 - № 6. С - 22 - 26.
10. Остапенко Г.С., Остапенко Р.И. Анализ особенностей личности подростков с девиантным поведением // Перспективы науки и образования. 2013. № 1. С. 54-60.
11. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности,- М., 2001.